

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОГЕНЕЗИ ФАХОВОГО ОТОТОЖНЕННЯ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

У статті йдеться про психологічні особливості фахового ототожнення сучасних студентів. Розкрито основні концептуальні положення генетичної психології, яка постулюється як потужна методологічна основа вивчення й розвитку професійної ідентичності студентства. Застосовано ключовий принцип генетичної психології (за С. Максименком), який пояснює процес набуття ідентичності особистості в ракурсі системного детермінізму і неперервного розвитку. Виокремлено, що згідно з генетично-психологічною традицією психіка є складною багаторівневою системою взаємопов'язаних та взаємозалежних просторово-часових свідомих і несвідомих відносин, між якими існує інформаційно-енергетична взаємодія на рівні окремих компонентів і властивостей спільної діяльності. Встановлено, що набуття особистісної ідентичності висувається в ранг базових, фундаментальних потреб людини, адже засвідчує її спроможність до віднайдення власної тотожної самості як у площинах індивідуального буття, так і в просторі фахової самореалізації. Наголошено, що ненабуття конструктивних фахового самоусвідомлення та ідентичності або нехтування ними, проявляється в індивідуальних і соціальних вимірах, насамперед у розладах ідентифікації, аморфності самовизначення та розбалансуванні багатьох інших параметрів особистісної психоструктури. Констатовано, що важливою запорукою набуття фахової ідентичності є застосування принципу цілісності в ракурсі вивчення найширшої мережі комунікативно-перцептивних зв'язків студента, знаходження основних тригерів і бар'єрів спілкування в цих взаєминах, виділення чинників, що найвагомніше впливають на формування його інтеграції/деінтеграції. Розкрито значущість фахової психологічної підтримки складного процесу самоорганізації як схильності, наміру і бажання студента до ідентифікаційних змін. Висвітлено основні змістово-семантичні і структурно-функціональні компоненти ідентифікації, які повинні полягати у своєчасній кваліфікованій і якісно структурованій соціально-психологічній енергетичній підтримці студентів.

Ключові слова: студенти, ототожнення, ідентифікація, професійна ідентичність, генетична психологія, генетично-психологічний методологічний принцип.

Гошовская Д.Т.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОГЕНЕЗИСА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОТОЖДЕСТВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНЧЕСТВА

В статье идет речь о психологических особенностях профессионального отождествления современных студентов. Раскрыты основные концептуальные положения генетической психологии, которая постулируется как мощная методологическое основание изучения и развития профессиональной идентичности студенчества. Применен ключевой принцип генетической психологии (по С. Максименко), который объясняет процесс приобретения идентичности личности в ракурсе системного детерминизма и непрерывного развития. Выделено, что согласно генетически-психологической традиции психика является сложной многоуровневой системой взаимосвязанных и взаимозависимых пространственно-временных сознательных и несознательных отношений, между которыми существует информационно-энергетическое взаимодействие на уровне отдельных компонентов и свойств совместной деятельности. Установлено, что приобретение личностной идентичности выдвигается в ранг базовых, фундаментальных потребностей человека, ведь удостоверяет его возможность к отысканию собственной тождественной самости как в плоскостях индивидуального бытия, так и в пространстве профессиональной самореализации. Отмечено, что отсутствие конструктов профессионального самоосознания и идентичности или пренебрежение ими, проявляется в индивидуальных и социальных измерениях, в первую очередь в расстройствах идентификации, аморфности самоопределения и разбалансировании многих других параметров личностной психоструктуры. Констатировано, что важным залогом приобретения профессиональной идентичности является применение принципа целостности в ракурсе изучения самой широкой сети коммуникативно-перцептивных связей студента, нахождения основных триггеров и барьеров общения в этих взаимоотношениях, выделения факторов, которые весомее всего влияют на формирование его интеграции/деинтеграции. Раскрыта значимость профессиональной психологической поддержки сложного процесса самоорганизации как склонности, намерения и желания студента к идентификационным изменениям. Отражены основные смыслово-семантические и структурно-функциональные компоненты идентификации, которые должны заключаться в своевременной квалифицированной и качественно структурированной социально-психологической энергетической поддержке студентов.

Ключевые слова: отождествление, идентификация, профессиональная идентичность, студенты, генетическая психология, генетически-психологический методологический принцип.

PSYCHOGENESIS PECULIARITIES OF PROFESSIONAL IDENTIFICATION OF CONTEMPORARY STUDENTS

The article deals with the psychological peculiarities of professional identification of modern students. The basic conceptual positions of genetic psychology are revealed, postulated as powerful methodological basis of studying and development of professional identity of students. Key principle of genetic psychology (by S. Maksymenko) is applied, which explains the process of acquiring the identity of personality in the light of systemic determinism and continuous development. It is outlined, that according to genetic and psychological tradition, psyche is complex multi-level system of interrelated and interdependent spatial and temporal conscious and unconscious relations, between which exists informational and energetical interaction at the level of individual components and joint activity properties. It is determined, that acquisition of personal identity is pointed out to the rank of basic, fundamental human needs, because confirms its ability to find its identical oneself as in dimensions of individual existence, so in the space of professional self-realization. It is emphasized, that non-acquiring of constructs of professional self-awareness and identity or ignoring them, is manifested in individual and social dimensions, primarily in identification disorders, amorphousness of self determination and unbalancing of many other parameters of personality psychostructure. It is noted, that important key to acquire the professional identity, is use of the principle of integrity in the light of the studying the widest network of communicative and perceptual relations of student, finding the main triggers and barriers of communication in these relationships, separating the factors of most significant influence on the formation of its integration / disintegration. The importance of professional psychological support of the complex process of self-organization as inclination, intention and desire of student to identification changes, is revealed. The main content and semantic, structural and functional components of identification are highlighted, which should stand about timely qualified and properly structured social, psychological and energetic support of students.

Keywords: students, identification, identity, professional identification, genetic psychology, genetic and psychological methodological principle.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поміж актуальної проблематики сучасної психолого-педагогічної думки окремий науковий статус традиційно зберігає проблема ідентичності особистості. Специфічна значущість досліджуваного феномена зумовлена насамперед тим, що ідентичність є однією з найважливіших і найнеобхідніших умов повноцінного розвитку особистості, її творчої спрямованості й продуктивності у всіх векторах самоактуалізації: від інтимно-індивідуальних до соціально-професійних. Набуття адекватної особистісної ідентичності висувається в ранг базових, фундаментальних потреб людини, адже засвідчує її спроможність до віднайдення власної тотожної самості як у площинах індивідуального буття, так і в просторі фахової самореалізації. І на рівні науково-психологічного аналізу, і на рівні побутового психологізму значна кількість українських людей починає усвідомлювати, що гібридна війна, латентні і реальні бойові дії на теренах нашої держави відбуваються поміж іншого з причини хибних, маргінальних, дифузних, амбівалентних тотожностей, набутих/ненабутих упродовж творення і набуття національної, громадянської, патріотичної та інших ідентичностей.

Унікальність і значущість поняття „ідентичність” як форми набуття людиною самобутності, своєрідної рефлексії з приводу становлення її як особистості добре означена А.Тоффлером, який писав, що „мільйони індивідів напружено шукають свою власну ідентичність чи деяку магічну терапію, що полегшує набуття цілісності особистості, щоб перемогти хаос, внутрішню ентропію, сформувати власний порядок” [10, 123]. На думку Ю. Габермаса, Я-ідентичність утворюється із сукупності особистісної та соціальної ідентичностей, причому обидві розглядаються як два виміри, в яких реалізується збалансована Я-ідентичність (концепція балансу ідентичності). Вертикальний вимір – особистісна ідентичність – забезпечує єдність історії життя людини, а горизонтальний вимір – соціальна ідентичність – забезпечує можливість виконувати різні вимоги усіх рольових систем, до яких належить людина. Я-ідентичність виникає у балансі між особистісною і соціальною ідентичністю. Встановлення і підтримка цього балансу відбувається за допомогою технік взаємодії, серед яких виняткове місце займає мова [9]. Отож оволодіння ідентичністю як своєрідною ментальною самототожністю є актуальною онто- і соціогенетичною домінантою та може виявлятися в осіб різного віку, статі, соціального статусу, професійного й екзистенційного досвіду. Окреслена проблематика виходить за межі загальної психології, вирішується на перетині вікової, педагогічної психології, а також має свої виміри у соціальній та інженерній психології, психології праці, політичній психології та інших галузях психологічної науки.

Слід відзначити, що соціальна ідентичність входить у структуру генералізованих, значущих відносин особистості через ціннісно-сміслову ототожнення із позицією в соціальному просторі. „Смислотвірна функція” соціальної ідентичності надає їй особистісну значущість. Соціальна ідентичність є одним з видів суб’єктивних уявлень людини стосовно об’єктивних позицій, які вона посідає в соціальному просторі. Тому одна з особливостей соціальної ідентичності полягає в тому, що її осмислення і усвідомлення передбачає

експліцитне й системне уявлення про соціальний світ, про позицію, яку люди займають в ньому чи „повинні” займати.

Мета і завдання статті – окреслення крізь аналітичну призму генетичної психології змістового наповнення процесу розвитку фахової ідентичності в сучасних студентів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Теоретико-концептуальні підходи найчастіше виділяють такі базові характеристики особистісної ідентичності та їх компоненти у континуумі можливого простору індивідуальної ідентичності: біологічне і соціальне; захист від навколишнього середовища, самозбереження – прагнення бути в суспільстві, завойовувати новий простір; довіра, прагнення до гармонійних стосунків, самозаспокоєння, стосунки „мати-дитина”, онтологічна безпека – постійні сумніви, джерело зміни традицій, рефлексивні здібності; закритість – відкритість; тривалість – нетривалість; особистий консерватизм, збереження цілісності, відсутність мінливості – динамізм, готовність до зміни моделей; небажання вчитися – необхідність засвоєння мовних, культурних форм спілкування, норм, традицій; оволодіння, власність – потреба віддати іншому; особистий життєвий план, самовизначення – підпорядкування масовому, універсальному, загальнолюдському; самотність, індивідуальний світ – суспільна значущість; безмежність і розмаїття внутрішнього світу – безмежність і розмаїття зовнішнього світу [4; 5].

Безперечно, істотної значущості набувають дослідження професійної ідентичності у студентської молоді, зокрема упродовж складного й насиченого процесу її професійного навчання, оскільки невирішеність цієї нагальної проблеми, тобто ненабуття конструктів фахового самоусвідомлення та ідентичності чи нехтування ними, проявляється в індивідуальних і соціальних вимірах, насамперед у розладах ідентифікації, аморфності самовизначення та розбалансуванні багатьох інших параметрів особистісної психоструктури.

В юності, на студентському етапі соціалізації не менш нагальною постає проблема кризи ідентичності, коли відбуваються дуже складні процеси фахової

професіоналізації, соціальної адаптації, особистісної самореалізації тощо. Формування впевнених просоціальних перспективних життєвих ліній, побудова власної моделі професійного самоздійснення можливі лише на базі сформованості в молодій людини потужного «балансу ідентичності» як об'єктивного й оптимістичного ракурсу світобачення.

Досить часто методологічним обрамленням ідентичності обирається символічний інтеракціонізм, згідно з яким поняття «ідентичність» містить взаємопов'язані полюси: тотожність і відмінність, суб'єктивність і об'єктивність. Основна увага зосереджена на тому, як інші особи розглядають людину і як вона сама себе бачить, тому виокремлюються компоненти ідентичності: самоідентичність, тобто, як людина сприймає свою соціальну позицію щодо інших осіб; публічна ідентичність – позиція інших людей на соціальну позицію особистості; соціальна ідентичність – оцінка людиною того, як інші особи бачать її позицію в соціальному просторі. Розвиток ідентичності (особливо в молодій людині) не є лінійним процесом, він може повертатися до попередніх рівнів, тому навіть досягнувши ідентичності, особистість може знову відчувати кризу і повернутися до дифузної моделі.

Ключовим концептуальним принципом ми обрали положення генетичної психології (за С. Максименком), які розглядають процес набуття ідентичності особистості в ракурсі системного детермінізму і неперервного розвитку, згідно з яким психіка є складною багаторівневою системою взаємопов'язаних та взаємозалежних просторово-часових свідомих і несвідомих відносин, між якими існує інформаційно-енергетична взаємодія на рівні окремих компонентів і властивостей спільної діяльності. Генетична психологія концентрує в собі положення про те, що специфічні форми психіки не дані людині від народження, а лише задані як суспільні зразки, тому психічний розвиток здійснюється у вигляді засвоєння цих зразків, насамперед у процесі цілеспрямованого навчання і виховання [6; 7].

Підсумовуючи сутність розвитку психіки людини в онтогенезі, вчений відзначає, що «генеза особистості – це специфічна трансформація структурних компонентів діяльності опосередкованих механізмом інтеріоризації в структурні властивості і якості особистості. Тобто, інакше кажучи, особистість водночас і реалізатор діяльності (як форми прояву її потенцій), і активізатор процесу функціонування діяльності, яка трансформується в психічні якості самої особистості» [7, 306].

Тривалий фундаментальний розвиток С. Максименком наукової філософсько-психологічної думки щодо генези психічних властивостей особистості призвів як до підвищення уваги до ключового методу дослідження, так і до зміни дослідницької парадигми з відстеження закономірностей розвитку окремих елементів психіки до вивчення своєрідної інтегрованої єдності – особистості у процесі її неперервного становлення й розвитку. На думку вченого, генетична психологія повинна вивчати розгалужений спектр соціально-психологічних феноменів, насамперед виникнення психічних явищ, їхнє походження, становлення у життєвих процесах, функціонування, їхнє відродження після втрати ними дійових функцій. Тобто «генетична психологія повинна вивчати об'єктивні процеси зародження нових психічних явищ, які були в надрах попередніх, становлення нових психічних механізмів і знання про них на основі знайдених передумов» [7, 305]. Засадничими принципами дослідження в генетичній психології обираються принцип аналізу за «одинацями» (визначення вихідного суперечного відношення, що породжує клас явищ як ціле); принцип історизму (принцип єдності генетичної та експериментальної лінії дослідження); принцип системності (принцип цілісного розгляду психічних утворень); принцип проектування (принцип активного моделювання, відтворення форм психіки в особливих умовах) [6; 7].

На наш погляд, *чи не найхарактернішою ознакою генетично-психологічного підходу до феноменології становлення людської психіки є діалектичний компаративізм, коли у річищі психофізичного розвитку «ускладнюваних*

структур» відбувається системне порівняльне вивчення онто- й соціогенетичних змін на конгитивно-інтелектуальному, сенсорно-перцептивному, емоційно-регулятивному та інших рівнях. Генетична психологія дає змогу різнобічного теоретико-методологічного аналізу й експериментального вивчення розвитку особистості, зокрема й ідентичності, та її діяльності у найширшому соціокультурному контексті. Генетично-психологічний методологічний принцип апробований нами упродовж тривалого часу в дослідницькій діяльності на предмет вивчення змістово-процесуальних характеристик набуття фахової та особистісної totoжності студентами – майбутніми педагогами [3].

Психіка як складний і багаторівневий феномен, як відкрита система вже іманентно містить принцип генезису, що властивий психічній реальності людини, а також соціальним спільнотам на мікро- і макрорівнях. Змістові та функціональні прояви генетичного принципу в розвитку особистості віднаходимо в теорії дисипативних структур (за І. Прігожиним). Згідно з цим підходом нерівноважні (дисипативні) структури проявляють такі властивості: вибіркова нестійкість, імовірнісний відбір станів, «режим загострення» упродовж еволюції системи, а також автономність, незалежність власної еволюції системи від початкових умов її виникнення. Сутнісні параметри названих властивостей полягають у тому, що складна, багатокомпонентна система, якою є людська психіка, має потенційно безліч векторів свого розвитку. Ці шляхи визначаються в критичних пунктах – пунктах біфуркації, коли система коливається перед вибором і потім обирає напрямок свого подальшого розвитку. Якраз у пункті біфуркації навіть невелика додаткова дія на систему може покласти початок еволюції абсолютно в іншому напрямі, який змінить усю поведінку макроскопічної системи. До наступного критичного пункту система функціонуватиме на детерміністських засадах відповідно до своєї природи. Це так звані принципи вибіркової нестійкості та ймовірнісного відбору станів. «Режим загострення» упродовж еволюції системи означає, що всередині складної системи між її окремими ланками встановлюються конкурентні відносини. Серед них виділяється один домінуючий

процес, який швидко розвивається та пригнічує всі інші, триваючи з усе більшою і більшою швидкістю. Отож перемагають постійно досконаліші форми, що виникають швидше і раніше інших. Таке явище пов'язане з четвертою властивістю нелінійної системи – з її автономністю, незалежністю від початкових умов виникнення. Суть останнього в тому, що система ніби забуває умови свого походження, іншими словами, структура, яка хоча б раз виникла в нелінійному середовищі набуває статусу самостійності. Тому коли система дійде до чергового пункту біфуркації, структура знов опиниться в стані нестійкості та ймовірного вибору, проте подальший вибір буде вибором у межах уже знайденого шляху еволюції, тобто його посиленням і ускладненням [8]. Тому генеза ототожнення студента відбувається як ціла низка нерівноважностей та біфуркацій, однак у цивілізаційно-соціалізаційному докільлі урівноважується і набуває певної сталості, зокрема в плані фоксової ідентифікації.

Професійно-рольова ідентифікація студента, що розглядається як один із найважливіших механізмів його соціалізації, розпочинається ще у школі, переростаючи згодом у реалії студентського життя. Вона пов'язана, насамперед із прийняттям студентом нової соціально-рольової позиції майбутнього спеціаліста, формування соціально-професійного аспекту його Я-концепції, інтеріоризацією гуманістичних цінностей, виробленням відповідних професійних настановлень тощо. Вся навчально-виховна робота зі студентами з використанням генетичного підходу повинна базуватися на врахуванні та виконанні основних, засадничих положень, які лежать в основі самоорганізації систем. *Сучасний студент у трансформаційних умовах дійсності (соціально-економічна нестабільність, політично-ідеологічні парадокси, модернізаційні освітні процеси тощо), розглядається нами як особистість, що знаходиться у пункті біфуркації та є досить часто дисбалансованою через вплив зовнішніх і/або внутрішніх чинників.*

Для підтримки процесу самоорганізації як схильності, наміру і бажання студента до ідентифікаційних змін, а заодно й подолання процесів згасання і розсіювання енергії на систему набуття ідентичності повинен бути здійснений

неперервний енергетичний вплив (психосоціальні реструктурування побуту й умов навчання, інноваційні освітні психотехнології тощо), достатній для встановлення нової глобальної структури – комфортного соціально-психологічного життєвого простору для особистості, яка ідентифікується. Так відбудеться генезисний перехід, коли зовнішні сили, що діють на систему, повинні включатися в неї шляхом замикання через зворотні зв'язки як внутрішні сили. Якраз у цьому і є сенс переходу від зовнішньої організації системи до її самоорганізації. Змістово-семантичні і структурно-функціональні компоненти ідентифікації повинні полягати у своєчасній кваліфікованій і якісно структурованій соціально-психологічній енергетичній підтримці студентів. Генетично-психологічні аспекти ідентифікації ми розглядаємо в ракурсі системного детермінізму, згідно з яким психіка є складною багаторівневою системою взаємопов'язаних просторово-часових свідомих і несвідомих відносин, між якими існує інформаційно-енергетична взаємодія на рівні окремих компонентів і властивостей спільної діяльності – викладача і студента.

Оскільки основними процесами у складному функціонуванні соціально-психічної реальності людини є процеси організації/самоорганізації як утворення нових структур, то ідентифікація має базуватися на врахуванні таких закономірностей, що підвищення цілісності і внутрішньої несуперечності є прогресивним вектором, а збільшення роздробленості і конфліктності є регресивним гальмівним напрямком. Ідентифікація передбачає поступове підвищення організованої складності, збільшення кількості взаємопов'язаних рівнів і гнучкість соціально-психологічної реальності студента як саморефлекуючої цілісної системи. Завдяки цьому процес ідентифікації набуває ознак цілісної самоорганізованої системної діяльності, в якій психіка студента, переживаючи внутрішні трансформації, перероджується в якісно нові інваріанти й розвивається у напрямку набуття особистісної та соціальної, зокрема й професійної ідентичності. Важливою запорукою набуття фахової ідентичності є застосування принципу цілісності в ракурсі вивчення найширшої мережі

комунікативно-перцептивних зв'язків студента, знаходження основних тригерів і бар'єрів спілкування в цих взаєминах, виділення чинників, що найвагоміше впливають на формування інтеграції/дезінтеграції, розгляд їх якісно-функціональних властивостей на основних рівнях особистісної самопрезентації (Я-індивідуальне/групове, Я-реальне/ідеальне, Я-статичне/потенційне, Я-презентоване/масковане та ін.). Проблема формування ідентифікаційної структури як об'єкта складної природи повинна розглядатися через виконання завдань її раціоналізації, ґрунтованої на методах проектування з урахуванням соціально-психологічної та індивідуально-психологічної специфіки студентів. Функціональні системно-цільові основи ідентифікації повинні бути гнучкими, включати в себе достатньо широкий спектр методів, алгоритмів і програм для того, щоб забезпечити можливість вибору найадекватнішої моделі та найефективніших методів і алгоритмів у кожній конкретній ситуації. Дуже часто психологічною основою кризи ідентичності у студентів є порівняння ідеального Я з реальним Я. Однак ідеальне Я може бути ще випадковим, а реальне Я ще повністю не оцінене особистістю, тому єдиним засобом зняття цієї суперечності повинна стати індивідуальна творчо-перетворювальна діяльність, упродовж якої студент змінює як самого себе, так і реалії навколишнього освітнього простору. Міра його індивідуалізації починається із соціального і професійного самовизначення, а повинна завершитися набуттям зрілої фахової ідентичності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ми виходимо з усталених позицій, що поняття «ідентифікація» доцільно тлумачити як видове й похідне від базового терміну «ідентичність», тобто насамперед у діяльнісно-функціональному сенсі, як складний і розгалужений механізм набуття особистістю тотожності, зокрема й професійної. Ідентифікація потребує виділення системотвірних зв'язків, що надають їй як системі певну логічну послідовність і впорядкованість, а також аналізу структурних елементів актуальної ситуації розвитку та реальних умов і можливостей управління, регулювання, цілеспрямованою діяльністю на позитивний еволюційний шлях набуття професійної ідентичності. Тому одним з

основних «ідентифікаційних завдань» є розкриття мережі сутнісних ознак, глибинних зв'язків і субстанційних властивостей соціо-психоструктури особистості студента з метою віднайдення адекватних способів набуття ним фахової ідентичності.

Отож професійна ідентичність – це продуктивна динамічна система, яка формується упродовж багатоланкової професійної освіти, сприяє набуттю інтелектуально-ціннісного тезаурусу знань, умінь і навичок для активного й плідного розвитку фахової компетентності та самореалізації. Особистісне й фахове вдосконалення з метою набуття конструктивної ідентичності на рівні психолого-педагогічної майстерності є запорукою успішної діяльності майбутнього спеціаліста в кожній галузі. Професійна ідентичність є свідченням (і дієвим засобом формування) збалансованої Я-концепції, яка на особистісному рівні відображає власні індивідуальні характерологічні риси, цінності, емоції та інші «елементи» психоструктури, а на соціально-психологічному рівні характеризує уявлення про себе у системі міжособистісних взаємин, що відображає статусно-рольове членство у різноманітних соціальних професійних групах. Оптимізація особистісного потенціалу студента у визначенні самоідентичності дозволить йому впевнено справитися з проблемами навчально-виховного процесу в університеті, переживаннями упродовж індивідуального розвитку й соціального становлення і, загалом, у формуванні всієї життєвої стратегії. Перспективи наших подальших досліджень зводяться до розширення моніторингового вивчення окресленої проблематики в різновіковому та інтердисциплінарному порівняльному ключі.

Література:

1. Ангелов Г.В., Калашник В.Г., Старовойтова І.І., Терзієв В.Г. Соціалізація та ідентифікація особистості / За заг. ред. акад. В.М. Чугуєнка. – Одеса: СМІЛ, 1999. – 240 с.
2. Гошовська Д.Т. Самосприйняття підлітків як система різновидової ідентифікації: Навч.-метод. посібник. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. Агенція”, 1998. – 30 с.

3. Гошовська Д. Індивідуальні характеристики професійної ідентичності: постановка проблеми / Д. Гошовська / Збірник матеріалів наукової конференції / за ред. проф. М.В.Савчина. – Дрогобич, 2010. – вип.4. – С.25-33.
4. Игнатенко П.И., Павленко Н.В. Идентичность: философский и психологический анализ. – К.: Арт-прес, 1999. – 466с
5. Идентичность: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнейдер. – М.: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 272 с.
6. Максименко С.Д. Генетическая психология / Максименко С.Д. – М. : “Рефл-бук”, К. : “Ваклер”, 2000. – 319 с.
7. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В 2 т.] / Максименко С.Д. – К. : Форум, 2002. Т.1– 319 с.; Т.2–335 с.
8. Пригожин И. Порядок из беспорядка / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Смысл, 1983. – 350 с.
9. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. На пути к либеральной евгенике ?. – М. : Весь мир, 2002. – 144 с.
10. Toffler A. The Third Wave. – N. Y. ,1980. – 366 p.

References

1. Anhelov H.V., Kalashnyk V.H., Starovojtova I.I., Terzijev V.H. Socializacija ta identyfikacija osobystosti / Za zah. red. akad. V.M.Chuhujenka. – Odesa: SMIL, 1999. – 240 s.
2. Hoshovska D.T. Samosprijnjattja pidlitkiv jak systema riznovudovoji identyfikaciji: Navch.-metod. posibnyk. – K.: TOV “Miznar. fin. Ahencija”, 1998. – 30 s.
3. Hoshovska D. Indyvidualni harakterystyky profesijnoji identychnosti: postanovka problemy / D. Hoshovska / Zbirnyk materialiv naukovoji konferenciji / Za red. prof. M.V.Savchyna. – Drohobych, 2010. – vyp.4. – S.25-33.
4. Ihatenko P.I., Pavlenko N.V. Identichnost: filosofskij I psihologicheskij analiz. – K.: Art-pres, 1999. – 466 s.
5. Identichnost: Hrestomatija / Sost. L.B. Shnejder. – M.: Izdatelstvo NPO «MODEK», 2003. – 272 s.
6. Maksymenko S. D. Geneticheskaja psihologija / S. D. Maksymenko. – M. : “Refl-buk”, K. : “Vakler”, 2000. – 319 s.
7. Maksymenko S. D. Rosvytok psyhiky v ontohenesi: [V 2 т.]. / S. D. Maksymenko. – K.: Forum, 2002. – 319 s.; 335 s.
8. Pryhozyn I. Porjadok iz bezporjadka / I. Pryhozyn, I. Stengers. – M. : Smysl, 1983. – 350 s.
9. Habermas Ju. Buduscheje chelovecheskoj prirody. Na puti k liberalnoj evgenike. – M. : Ves. mir, 2002. – 144 s.
10. Toffler A. The Third Wave. – N. Y. ,1980. – 366 p.